

O P Í S N Í C H Z E S U L K O V C E A O K O L Í

Šťastnou náhodou se vyskytuje mezi početnými písňovými fondy, které jsou uloženy na brněnském pracovišti Etnologického ústavu Akademie věd České republiky poměrně rozsáhlý soubor lidových písní z této obce a z jejího blízkého okolí. Takové sbírky nemá mnoho obcí na západní Moravě, na Horácku, jak jsou národopisci zvyklí tuto oblast nazývat. Obecně se Horácko i s přilehlým Podhoráckem pokládá za méně zpěvnou oblast. Aspoň ve srovnání s tím, co nabízejí jiné národopisné regiony na jihu a jihovýchodě či východě Moravy. To, co máme k dispozici přímo ze Sulkovce, z jediné obce, však tento názor důrazně vyvrací. Od roku 1886 působil ve zdejší škole Josef Kovářík. Sulkovec měl tehdy jednotřídku, a to poměrně rozsáhlou (v jednom z dopisů píše Josef Kovářík, že má na starosti 72 žáků). Josef Kovářík sám si přisuzuje titul správce školy. Z dnešního pohledu možná trochu zavádějící označení. Avšak nemylme se, byl to vesnický kantor se vším, co k tomu patřilo. Aspoň pokud je o hudbu a zpěv.

Tak to dosvědčují vzpomínky přímých pamětníků. Kupříkladu paní Anna Jandlová ze Sulkovce (nar. 1905) si vzpomíná, že pan učitel Kovářík měl mnoho písní sepsaných v rukopisném zpěvníku. Svě žáky měl ke zpěvu, zpěv podpořil hrou na harmonium a každý žák se musel aktivně zapojit. Zpívaly se hlavně zlidovělé písně s vlasteneckým obsahem, jako například *Moravo, Moravo* V. Hanky a L. Dietricha, *Čechy krásné, Čechy mé* a *Písně, dcery ducha mého* V. J. Picka, V. Novotného *Jsem Moravan, to' chloubu má* a nebo lidové písně *Jede Kudrna okolo Brna*, *Já jsem dobrý řemeslník od trenčanské stolice*, *Chovejte mě, má matičko* a mnohé jiné.

A tak to dokládá i dochovaná sbírka horáckých lidových písní. Ostatně péče o zpěv a hudbu patřila samozřejmě k tehdejším povinnostem učitele. Samotný J. Kovářík se svou hudební zdatností tak trochu pochlubil ve svém dopise Leoši Janáčkovi ze dne 23. května 1910.

„Vaše Blahorodí!

*Vzpomínám, že v letech 1878-1882 byl jste mi učitelem na ústavě
brněnském a já míval od Vás z hudby i zpěvu vždy známku velmi
dobrou. Vzpomínám si i na zvěčnělého Berth. Žaluda!*

Kéž Vás Všemohoucí našemu národu ještě na dlouho zachová!

*Znamenám se Vašemu Blahorodí v nejhlubší úctě oddaný Váš bývalý
vděčný žák Josef Kovářík, správce školy v Sulkovci na Moravě, pp.*

Rovečín.“

A o jeho slovech není možno pochybovat, probíráme-li se starými písňovými zápisy, psaných úhledným učitelským rukopisem, v nichž jsou zachyceny všechny písňové druhy, které se v tomto kraji před sto lety zpívaly. Lidové písně z moravské části Horácka, kam písně ze Sulkovce a okolních obcí patří, se řadí, především svým hudebním charakterem, k písním tzv. západního typu. Tak se zpravidla dělí lidové písně na Moravě, kde hranici mezi typem západním a východní tvoří řeka Morava. Písně západní Moravy mají řadu znaků společných s českou písňovou tradicí, např. naprostou převahu durových nápěvů bez modulací do jiných tónin či vysoký podíl třídobých nápěvů. K zajímavým zvláštnostem hudební tradice Horácka patří taneční písně se střídavými takty. V nich se během jedné sloky střídá kupříkladu tříčtvrteční a dvoučtvrteční takt a současně s touto změnou musí tanečníci změnit krok, třeba z valčíku přejít na obkročák. Tyto taneční útvary nazývané nejčastěji mateníky nebo směšky, ale i mnoha dalšími jmény, jsou rozšířeny hlavně v Čechách a přesahují také do severní části Horácka, tedy i do naší oblasti. Rovněž častá legata, kdy se na jednu slabik textu zpívají dvě i více not napovídají, že písně ze Sulkovce a okolí mají mnoho společného s lidovými písněmi sousední české oblasti, kde se s tímto jevem setkáváme velmi často, zatímco ve východní části Moravy jsou legata spíše ojedinělá. V textech sulkoveckých písní se objevují motivy a náměty, které mají četné paralely v Čechách, stejně jako na většině území Moravy a Slezska, k některým písním nacházíme obdoby i na Slovensku.

Jak vlastně vznikla tato významná sbírka? I o tom se lze dočíst v dopisech J. Kovářika Leoši Janáčkovi, které jsou uloženy v Etnologickém ústavu v Brně. Na začátku dvacátého století začala probíhat v řadě zemí rakouské monarchie velkolepá sběratelská akce, která byla podnícena a řízená z Vídně. Do vědomí široké veřejnosti se zapsala pod názvem *Das Volkslied in Österreich*, v překladu *Lidová*, nebo - v duchu tehdejší doby - *Národní píseň v Rakousku*. Už samotné označení napovídá, jakým směrem byla orientována. Jejím cílem bylo sebrání a vydání lidových písní národů, které žily v rakouském soustátí. Celý podnik byl řízen významnými odborníky seskupenými v hlavní komisi, která sídlila ve Vídni. V jednotlivých zemích pak byly vytvořeny tzv. pracovní výbory, které celou práci řídily a koordinovaly. V roce 1905 byl také v Brně vytvořen Pracovní výbor pro českou národní píseň na Moravě a ve Slezsku, v jehož čele stál Leoš Janáček. Výbor se obrátil na učitele a hudebníky s žádostí o pomoc a s výzvou k účasti na této akci. Sám Janáček sestavil rozsáhlý leták, který nesl v záhlaví následující provolání: „Sbíráme českou národní píseň na Moravě a ve Slezsku.“ V něm formuloval přesné pokyny pro práci sběratelů. Veřejnost měla možnost dovědět se o

této akci rovněž v tisku. Touto cestou získal informace také J. Kovařík. Dovídáme se to z jeho už výše zmíněného dopisu z května roku 1910. Šlo o jednu z pozdějších výzev, neboť celá akce se rozběhla už dříve. Snad proto také Kovaříkův dopis vyznívá poněkud vyčítavě.

„Vaše Blahorodí!

Před dvěma dny jsem četl v denních listech, že výbor pro sbírání české nár. písně (pro Moravu) má už asi 6000 písní a že svoje práce již ukončuje. Tato zpráva mně velice zarazila, neboť od nového roku již sbírám písně ve zdejší obci i v okolí, takže bych mohl slav. výboru odeslati 125 až 130 písní, avšak celý materiál (texty i nápěvy) mám posud jen zběžně tužkou psané a pořízený k nim seznam abecední. Jsa učitelem na přeplněné jednotřídce (72 žáků), mám mnoho práce školní i úřední a k tomu zrak již velmi zesláblý, takže večer nemohu psát, jen za jasného dne.

Chtěl jsem tedy tuto práci pro slav. výbor vyhotoviti až o prázdninách a to bude asi už pozdě.

A kdybyste si z mých písní všech mohli vybrati jen 5-10, škoda by bylo i těch, aby upadly v zapomenutí.

Prosím tudíž o laskavé sdělení, mohu-li ty písně ještě odeslati a do které doby. nějakou lhůtu bych dostati musil, neboť takový materiál celý přepsati pérem – nelze v době příliš krátké při mém zaměstnání.

Budu tudíž laskavou zprávu dychtivě očekávati.

Jako dobrý hudebník zachytil jsem všechny nápěvy bezvadně.“

K celé akci se J. Kovařík postavil svérázným způsobem. Bez ohledu na authority, které stály v jejím čele, kriticky vyjadřuje svůj názor na zajištění celého podniku:

„Dovolují si ještě dodati:

Slavné c. k. okr. škol. rady zaslaly nám loni v listopadu vybídnutí (ne nařízení), abychom sbírali nár. písně. (1. chyba!)

Pak nám nebyla ustanovena lhůta, do které mají býti písně odeslány, a to byla 2. chyba!

Možno, že mnohý kollega má ještě materiál u sebe – jako já.

Nebylo by dobře požádati slavné c. k. okr. škol. rady na Moravě, aby od učitelstva si vyžádaly zpráv, kterak onomu nařízení bylo vyhověno?

Po případě, aby písně ještě neodeslané skutečně slav. výboru byly dodány?

Takovým způsobem by se ještě několik set písní zachránilo.“

Korespondence sběratele nás blíže informuje o postoji J. Kovářika k lidové písni i o jeho sběratelské práci. A stejně tak o vlastní sbírce, která dokumentuje to, co se v Sulkovci a v jeho okolí na začátku dvacátého století zaznamenalo. Vzhledem k možnostem šíření písní v té době, musí jít o písně, které se zde zpívaly už o několik desetiletí dříve.

Podle písemného sdělení J. Kovářika zaslal pracovnímu výboru do Brna 129 písní zapsaných v Sulkovci a v jeho okolí. Jejich stáří jsme už naznačili. Pokud jde o místní původ, přesné informace uvádí pisatel nejen u písní samotných, ale rovněž v průvodním dopise. Přitom neopomenul poznamenat, že *„sehnání všech textů a nápěvů činilo dosti značné obtíže“*. A o něco dále čteme: *„Při písních, jež budou snad přijaty do tisku, má býti místo, odkud pochází která, udáno. – Snažil jsem se dosti, abych to zjistil, leč u všech to nešlo.“* Z toho lze usuzovat, že v některých případech už nešlo o živě tradované útvary, tj. písně, které se stále zpívaly. Jestliže sběratel nemohl zjistit, kde se píseň zpívala či odkud pochází, pravděpodobně to byly takové, které se ze zpěvního repertoáru vytrácely a nebo už zcela vymizely.

V naprosté většině písní však byl sběratel úspěšný a mohl přesně uvést, kde se píseň zpívala, popřípadě, odkud se do Sulkovce, popřípadě do okolních vesnic dostala. Jde o velmi zajímavé údaje. Například u písní *Lístečku dubový, nepadej do vody, Není lepší jako zjara, Za krásných dnů mé mladosti, Zakukala zezulenka na našem dvoře, Zpívá slavík, zpívá, až se háj rozlívá, V poli stojí kříž, Jaké je to hezké v tom brněnském městě* a ještě u mnoha dalších J. Kovářík poznamenává, že *„jsou k nám přineseny buď od našich vojáků (hlavně z Brna a Hodonína), nebo od krejčích z Prostějova“*.

Zmiňujeme se o těchto zdánlivě nedůležitých podrobnostech, proto, že jde o údaje, které u naprosté většiny pozdějších zápisů od jiných sběratelů nenacházíme a pokud ano, tak už vůbec ne s takovou přesností. I další Kováříkovy postřehy prozrazují na tu dobu neuvěřitelně jasnozřivý názor. I současní sběratelé a badatelé by se v něm mohli nalézt poučení:

„Ostatně původ mnohých těch písní vojenských spočívá asi v kasárnách samých – jsou to tedy písně z lidu, z nichž mnohé by měly býti uveřejněny (pokud jsou ovšem obsahu slušného), bez ohledu na ty „cuksfíry, laufšřity“ apod. věci – já bych řekl, že právě tím jsou charakteristické – pro Rakousko. A pro náš národ mohou tyto písně býti za 200-300 let pravou raritou. Prosím však zdvořile za odpuštění, že dávám slav. výboru návrhy --nikoliv! – pronáším jen svůj osobní náhled v tom vědomí

že slav. výbor jako korporace daleko kompetentnější, půjde při výběru svou vlastní cestou zajisté osvědčenou a dobrou.“

Ve svém pátrání po lidových písních mřil J. Kovářik především k pamětníkům: „*Za druhé vyzvídá jsem po starých lidech, které z předložených písní jsou hodně staré. I byly mi označeny tyto... O ostatních písních říkali, ty že se ještě „za našich časů“ nezpívaly.“*

Josef Kovářik sice u písní neuvádí, o jaký druh jde, avšak v obsáhlém průvodním textu seřadil písně (přesněji jejich čísla podle původního číslování) do skupin podle obsahu nebo funkce. Z toho vyplývá, že jeho sbírka obsahuje – tak je sám sběratel označil - 42 písní milostných, 29 vojenských, 20 výpravných, 3 svatební, 1 koledu a 34 písní s označením „různé“. Půvabně vyjádřené je např. jeho hledisko, které je rozhodující při seskupení výpravných písní. Podle J. Kovářika sem patří písně „podobné pohádce, balladě“. Z nich jistě stojí za pozornost například starobylá balada, známá pod názvem Dcera bojovnice, jak tuto baladu nazval ve své sbírce sběratel František Sušil. I nejznámější balada o dívce, která otrávil svého bratra, pochází ze Sulkovce, z pera J. Kovářika. Do třetice jmenujme píseň o svaté Dorotě, která představuje vlastně pozůstatek lidové hry, předváděné začátkem února o svátku této svěťice. Její sulkovskou variantu máme dochovanu rovněž díky zápisům J. Kovářika. Z vybraných ukázek je třeba upozornit například na neobvyklý nápěv známé a takřka všude na Moravě rozšířené písně *Borovinka boroví*, na textovou kontaminaci u písně *Červená růžička modrým kvítkem pučí*, v níž se spojují dvě starobylé a obecně známé milostné písně. Uceleným textem, jinde v takovém rozsahu nedochovaným, upoutají například písně *Na sulkovském poli dvě růže červené* nebo *Ty musíš, má milá, něco na mně vědět*. A tak bychom mohli pokračovat píseň po písni. Několik připojených ukázek dovoluje čtenáři posoudit rozmanitost a zachovalost, stejně jako uměleckou a dokumentární hodnotu zaznamenaných písní.

J. Kovářik ovšem písně nejen zaznamenal a pracovnímu výboru zaslal, ale připojil celou řadu bystrých a zasvěcených postřehů o jejich charakteru a původu, tedy poznámky, které dnes zahrnujeme pod pojem život a životní prostředí nebo moderněji ekologie lidových písní. Jde vlastně o progresivní přístup a metodu ve sběratelské práci, kterou sběratel uplatnil už na začátku 20. století. Některé ze svých postřehů a poznatků o životě lidových písní v Sulkovci pak shrnul v závěru svého dopisu:

1. Borovinka boroví

1. Borovinka boroví,
Roste na ní stromoví,
Chodili k nám dva mládenci,
ale už k nám nechodí
2. Chodijou k nám dvě jiný,
ty nejsou tak upřímný;
dej si, holka, dobrý pozor,
jeden z nich tě ošidí.
3. Ošidí tě jedenkrát,
dvakrát, třikrát, čtyřikrát –
škoda je tě, hezké děvče,
škoda je tě nastokrát!

2. Byla svatá Dorota

1. Byla svatá Dorota
nábožného života.
Šla jednou přes královský dvůr,
vyšel za ní sám pan Brůn.
2. Chceš, Dorotko, chceš má být?
Já si tě chci oblíbit.
A já nechci žádného,
já mám Ježíše svého.
3. Král se na ni rozhněval,
do vězení sedět dal,
do vězení sedět dal
a na vojnu odjel sám.
4. Sedum let na vojně je,
osmý rok domů jede.
Na Dorotku vzpomene,
je-li živá nebo ne?
5. Dorotka v žaláři je,
nic tam nejí, nepije.

- Z žaláře ji vyvedli,
před krále postavili.
 6. Chceš, Dorotko, chceš má být?
Já si tě chci oblíbit.
A já nechci žádného,
já mám Ježíše svého.
 7. Král se na ni rozhněval,
na oleji smažit dal.
Na oleji smažená,
čím dál krásnější byla.
 8. Chceš, Dorotko, chceš má být?
Já si tě chci oblíbit.
A já nechci žádného,
já mám Ježíše svého.
 9. Král se na ni rozhněval,
katovi ji pod moc dal.
Kat ji vede po městě,
rozmlouvá s ní po sprostě.
 10. Chceš, Dorotko, chceš má být?
Já si tě chci oblíbit.
A já nechci žádného,
já mám Ježíše svého.
 11. Kat ji mečem udeří,
ona se mu pokoří.
Pane kate, pravda je,
Dorota že svatá je.
- ## 3. Červená růžička
1. Červená růžička modrým kvítkem pučí,
pročpak vy pláčete, moje modré oči?
 2. Pročpak vy pláčete, smutně naříkáte,
čemu ste navykly, tomu odvykejte.
 3. My sme si navykly milému otvírat,
ale teď musíme na to zapomínat.

4. Zapomeneš na mě, zapomeneš snadně;
až budu tancovat, nedívej se na mě.
5. A já se nedívám, dívají se oči,
jak se můj syneček s jinou v kole točí.
6. S jinou v kole točí, s jinou se povede,
ještě se podívá na náš dům vesele.
7. Na náš dům vesele, na naše stavení,
srdce ho zabolí, dyby měl z kamení.
8. U Dunaje stála, vody nabírala,
šohajova máti na ni zavolala.
9. Naber mně, ceruško, vody do žbánečka
a já ti za to dám našeho synečka.
10. Já sem jí nabrala místo vody vína:
Tu máte, matičko, za vašeho syna.
11. Po roce zkázala, abych se vdávala,
na jejího syna abych nečekala.
12. Já sem jí zkázala na tuto otázku:
Uvaž si ho, babo, doma na provázku.
13. Doma na provázku na čtyry neděle,
až ty starý baby všecy čert pobere.
14. Ty starý pobere, ty mladý nastanou,
aspoň ty klevety na světě přestanou.

4. Minula hodina

2. Toulá se, toulá se, nemůže trefiti,
nechce mu jeho milá, Nányinka rozmilá,
dvěře otevřítí.
3. Otevři, otevři malované dveři,
bych se moh podívat, bych se moh podívat,
kdo u tebe leží.
4. Neleží, neleží, neleží tu žádný,
dyž ty tady nejseš, dyž ty tady nejseš
je místečko prázdný.

5. Na sulkovském poli

1. Na sulkovském poli dvě růže červený,
ještě jsem daleko, již mně jedna voní
2. Růžičko červená, růžičko voňavá,
tys mně zavoněla tři leta bezmála.
3. Tři leta bezmála, na vojně každý den,
počkej, ty dceruško, my k vám večer
přijdem.
4. Přišel šohaječek o jedné hodině,
počal si stěžovat o smutné novině.
5. Má drahá matičko, nebraňte nám nikdy,
jaké je to hezké, když se dvě milují.
6. Když se dvě milují, panenka, mládenec,
když si zachovají svůj zelený věnec.
7. Můj zelený věnec na hlavičce skáče,
ale tvá poctivost na kolíbce pláče.
8. Kdyby se poctivost na poli rodila,
tu každá panenka by na ni chodila.

6. Pásla husy na dolině

1. /:Pásla husy na dolině,:/
/:na tej bílej jatelině.:/
2. /:Přijeli k ní dva huláni,:/
/:pojed', holka, pojed' s námi.:/
3. /:Já bych s vámi ráda jela,:/
/:jenomže mám bratra doma.:/
4. /:Bratra můžeš otrávití,/
/:potom můžeš s námi jeti.:/
5. /:Jakpak bych ho otráвила,:/
/:dyž sem se to neučila.:/
6. /:Jdi do háje dubového,:/
/:chytni hada jedového.:/
7. /:Uvař mu ho v teplém mléce,:/
/:bude po něm v malé chvílce.:/

8. /:Již Pepíček z lesa jede,:/
/:narovnané dřevo veze.:/
9. /:Pojd', Pepíčku, k snídaníčku,:/
/:na stolečku máš rybičku.:/
10. /:Copak je to za rybičku :/
/:bez hlavičky, bez ocásku?./
11. /:Hlavičku sem sama snědla,:/
/:ocásek mi kočka vzala.:/
12. /:Když ten první kousek snědl,:/
/:hned na jedné tváři zbledl.:/
13. /:Dej mi, sestro, dej podušku,:/
/:já si položím hlavičku.:/
14. /:Přinesla mu tvrdý kámen: :/
/: Spi, Pepíčku, s Pánem Bohem!:/
15. /:Teď bych s vámi ráda jela,:/
/:již sem bratra otrávil.:/
16. /:A teď s námi nesmíš jeti,:/
/:mohla bys nás otrávit.:/
17. /:Pepíčka už k hrobu vezou:/
/:a Nányňku kati vedou.:/

7. Pod Sulkovcem louka

1. Pod Sulkovcem louka, pod šest mír je velká,
ta má být do rána posečená, tralala,
ta má být do rána posečená.
2. Sekli ji sekáči, měli ostré kosy,
za něma hrabala moje milá, tralala,
za něma hrabala moje milá.
3. Když trávu hrabala, smutně zaplakala:
Zůstaň tu, můj milý, až do rána, tralala,
zůstaň tu, můj milý, až do rána.

4. Já tu nezůstanu, já musím jít domů,
koníčky pucovat, pryč pojedu, tralala,
koníčky pucovat, pryč pojedu.

8. Svět', měsíčku, svět'

1. Svět', měsíčku, svět',
přes ten Boží svět
Svět', měsíčku zdejší,
mojí znejmilejší,
kolo udělej.
2. Kolo udělej,
na ni zavolej,
by nebyla pyšná
a za mnou ven vyšla
sama jediná.
3. Ona nevyšla,
poslala posla:
A ty, milý posle,
vyřid' to tam dobře
jako já sama.

4. Přes ten panský most
teče vodička,
napoj mně, má milá,
Mařenko rozmilá,
mého koníčka.

5. Já ho nenapojím,
já se koně bojím;
kdyby se odvázal,
on by mě pokousal,
jak se vyhojím?

9. Ten sulkovský kostelíček

1. Ten sulkovský kostelíček,
okolo něj černý les
Ještě se podívám,

brzo-li uhlídám,
jede-li můj milý dnes.
2. Ach, on jede, jede, jede
na svém vraném koníčku;
ještě si připíná,
ještě si připíná
na levý bok šavličku.
3. Když tu šavli sobě připjal,
na svůj dům se ohlédl –
a tak smutně vzdychal
a tak smutně plakal,
až pod ním kůň zařehal.
4. Ach, matičko, máti drahá,
což vy mne snad neznáte?
Že vy mě s mým koněm
před tím vašim domem
tak dlouho stát necháte.
5. Máti jak to uslyšela,
na ulici vyběhla:
Vítám tě, můj synu,
kdo tě dal na vojnu,
kdo je toho příčina?
6. Kdo by toho příčina byl
než kunštátský milostpán!
Ten jak mě uhlídal,
provazy mě svázal,
ještě ke mně vartu dal.
7. A ta varta u mě stála
od večera do rána –
a když pán Bůh den dal
a kohout zazpíval,
odvedli mě do Brna.

8. Když sme k Brnu příjížděli,
na vše zvony zvonili:
Otvírejte vrata,
vedem vám legruta
z tej sulkovskej dědiny.

10. Ty musíš, má milá

1. /:Ty musíš, má milá, něco na mě vědět,:/
/:že tvé modré oči,:/
že tvé modré oči
nechcou na mě hledět.
2. /:Copak bych, můj milý, na tebe
věděla?:/
/:když tys k nám chodíval,:/
když tys k nám chodíval
každý den zvečera.
3. /:Každý den zvečera, když sluníčko
zašlo,:/
/:za hory, za doly,:/
za hory, za doly,
za to černé mračno.
4. /:Za to černé mračno, za červený
Dunaj,:/
pověz mně, má milá, Nánynko rozmilá,
pověz mně, má milá,
kdo k vám víc chodívá.
5. /:K nám žádný nechodí, k nám se každý
bojí,:/
/:že moji rodiče,:/
že mojí rodiče
sou tuze chudobní.
6. /:Chudoba, chudoba, ta je na světě zlá,:/
/:přec mě má matička,:/

přec mě má matička

ledaskomu nedá.

7. /:Než by mě matička ledaskomu dala,:/

/:radš by mně hlavěnku,:/

radš by mně hlavěnku

načisto ut'ala.

8. /:Hlavěnku ut'ala, do vody hodila,:/

do vody, voděnky, co se kolem točí,

pro tebe, Pepíčku,

že máš modré oči.